

Mato ZOVKIĆ

Deset zapovijedi - religiozna sankcija etičkih vrijednosti i obveza*

Ovaj okrugli stol je u izvjesnom smislu nastavak gibanja koje je u Sarajevu intentzivirano prevodenjem knjiga Karl-Josef Kuschel, *Spor oko Abrahama. Što Židove, kršćane i muslimane dijeli - a što razdvaja* (Svjetlo riječi, Sarajevo 2000.) i *Od sporenja k natjecanju religija. Lessing i izazov islama* (Svjetlo riječi, Sarajevo 2003.). Bio sam na predstavljanju prve Kuschelove knjige i ugodno se sjećam toga događaja na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu kod kojega je sudjelovao i jedan muslimanski teolog iz našeg grada. Sjećam se i jednog autorova predavanja na javnoj tribini u našem gradu povodom objavljivanja prijevoda njegove druge knjige.

Na poziv profesora dr. Stefana Schreinerera rado sam se odazvao da za ovu rundu našega razmišljanja izložim religioznu sankciju etičkih vrijednosti i obveza u duhu Deset zapovijedi Božjih prema svetoj knjizi Židova i kršćana. Zato što sam kao katolički bibličar istraživao i pisao o "deset riječi" kako kažu židovski rabini (usp. Pnz 4,13) i ljudskim pravima.

Podsjetimo se da prema Knjizi izlaska, glava 20., Deset zapovijedi stoje u kontekstu izlaska Židova iz Egipta te sklapanja saveza s Bogom i međusobno prije useljenja u Svetu Zemlju gdje bi trebali živjeti u slobodi i miru. Vjera u Boga Stvoritelja i Osloboditelja podloga je za zajedničko poštivanje etičkih vrijednosti te vršenje obveza prema Bogu i ljudima. Druga verzija Deset zapovijedi nalazi se u Knjizi ponovljenog zakona 5,6-21 uz malo proširenje za treću i četvrtu zapovijed koje odaje iskustvo novog sužanjstva u Babiloniji. Zato uza svaku od deset zapovijedi treba podrazumijevati uvodnu formulu: "Ja sam Gospodin, Bog tvoj, koji sam te izveo iz zemlje egipatske, iz kuće ropstva" (Izl 20,2; Pnz 5,6). Bog Stvoritelj i Osloboditelj daje zapovijedi da bi ljudi mogli živjeti u slobodi i miru vršeći religiozne odredbe i poštujući etičke vrijednosti. Za kršćansko i židovsko tumačenje Deset zapovijedi važno je uvjerenje da jezgra potječe

* Kratko izlaganje na okruglom stolu "Vizija pravednog društva" u organizaciji ICCJ Abrahamic Forum i Konrad Adenauer Stiftung u Sarajevu, 13.-16. 11. 2005.

od Mojsija koji je oko 1250. god. pr. Kr. izveo židovski narod iz Egipta, ali je literarna formulacija nastala između 722. god. pr. Kr. kada je Sjeverno kraljevstvo ili Izrael palo pod asirsko ropstvo i 622. god. pr. Kr. kada je davidovski vladar Jošija u Judeji proveo religijsku i socijalnu reformu.

Navodim kratki, katekizamski oblik Deset zapovijedi:

1. Ja sam Gospodin Bog tvoj: nemoj imati drugih bogova uz mene
- I am the Lord your God: you shall not have strange gods before me!
2. Ne izusti imena Gospodina Boga svoga uzalud - You shall not take the name of Lord your God in vain!
3. Spomeni se da svetkuješ dan Gospodnji - Remember to keep holy the Lord's day!
4. Poštuj oca i majku - Honor your father and your mother!
5. Ne ubij - You shall not kill!
6. Ne sagriješi bludno - You shall not commit adultery!
7. Ne ukradi - You shall not steal!
8. Ne reci lažna svjedočanstva na bližnjega svoga - You shall not bear false witness against your neighbor!
9. Ne poželi žene bližnjega svoga - You shall not covet your neighbor's wife!
10. Ne poželi nikakve tuđe stvari - You shall not covet your neighbor's goods!

Prve tri zapovijedi uređuju odnose pojedinca i zajednice s Bogom čije vrhovništvo vjernici prihvaćaju, a sedma do desete dužnosti prema bližnjima, od članova obitelji do susjeda, starijih članova društva i države.

U Novom Zavjetu Isus u različitim prigodama navodi Deset zapovijedi, kao u Govoru na gori, tzv. antitezama kojima interiorizira starozavjetne moralne odredbe (Mt 5,17-48). Zatim u zgodu o bogatašu koji je tražio uputu što treba činiti da bi baštinió život vječni (Lk 18,18-27). Isus mu navodi neke od Božjih zapovijedi i to ovim redosljedom: petu, šestu, sedmu, osmu i četvrtu. Prema Markovoj verziji dodaje i "Ne otmi" (Mk 10,19) a u Matejevoj: "I ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe" (Mt 19,19). Iz ove zgodu razabiremo da Isus smatra starozavjetne etičke norme sadržane u Dekalogu obvezatnima i za svoje vjernike, ali ih reinterpretira u svjetlu ljubavi prema Bogu i bližnjima, što je glavna zapovijed, naučiva i izvršiva u svakoj životnoj dobi i u svim okolnostima života. Parabolom o milosrdnom Samarijancu (Lk 10,25-37) Isus je odgovorio na upit: "A tko je moj bližnji?" U toj parabolu službenici kulta zaobilaze ranjenika da bi se očuvali ritualno čistima za sljedeću kultnu službu, a pomaže mu trgovac stranac. Kada pitalac odgovori da je ovom ranjeniku bližnji upravo

stranac koji mu je pomogao, Isus ga upućuje: "Idi pa i ti čini tako!" Iz konteksta je razvidno da je bližnji svaki čovjek čiju nevolju vidimo i možemo mu pomoći.

Ovakvo Isusovo osnaženje Dekaloga Pavao je izvrsno protumačio u Rim 13,8-10, u okviru moralne pouke kršćanima Rima koji su trebali kršćanski živjeti kao neznatna manjina među sugrađanima poganima. Govori da ispunjavaju Zakon (židovski) i državne odredbe oni koji bližnje ljube, a zatim navodi šestu, petu, sedmu i desetu zapovijed kao sažete u ljubavi prema bližnjima. Zatim zaključuje: "Ljubav bližnjemu zla ne čini. Punina dakle Zakona jest ljubav." Drugdje Pavao ističe prvenstvo djelatne ljubavi prema bližnjima (Gal 5,14; 1 Kor 13).

Toma Akvinski protumačio je u 13. st. Deset zapovijedi kao naravni zakon upisan u ljudska srca. To znači da sadrže osnovne etičke vrijednosti i norme do kojih ljudi mogu doći analizom osobnog i zajedničkog iskustva, ali ih je i Bog objavio te odredio da ih vjernici drže. To je put za mudro življenje u obiteljskoj, društvenoj i državnoj zajednici. Tako uči i *Katekizam Katoličke Crkve* iz 1992. god.: "Deset zapovijedi pripadaju objavi Božjoj. U isto nas vrijeme uče pravoj ljudskoj čovječnosti. Ističu bitne dužnosti, pa stoga neizravno i osnovna ljudska prava povezana s naravi ljudske osobe. Dekalog je povlaštenu izričaj naravnog zakona" (br. 2070). To je *religijska sankcija etičkih vrijednosti*: Bog Stvoritelj i Osloboditelj traži od ljudi da u obitelji i društvu podupiru vrijednosti koje pojedinačni i zajednički život čine humanim. U isto vrijeme to je plod iskustva i ljudske mudrosti: svima nam je bolje ako poštujemo transcendentnu dimenziju ljudske osobe, pomažemo ostarjele roditelje i druge članove društva, ne ubijamo jedni druge, ne zlorabimo seksualnost vlastitu i drugih osoba, poštujemo vlasništvo jedni drugih, ne dajemo lažne iskaze na sudu i ne hlepimo za dobrom bližnjih.

Jedan od kršćanskih teologa koji proučava Deset zapovijedi u svjetlu potrebe za poštivanjem ljudskih prava i humanim življenjem u ljudskoj zajednici jest Watler Harrelson koji je napisao knjigu *The Ten Commandments and Human Rights* (Fortress Press, Philadelphia 1980., drugo izdanje Mercer University Press Macom, Georgia 1997.). Ističe da Deset zapovijedi jesu povijesno vezane uz židovsko i kršćansko shvaćanje življenja u zajednici uz prihvaćanje Božjeg vrhovništva, ali su vrijednosti koje one štite prisutne u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima iz 1948. god. Uvodnu formulu tumači kao trajnu dužnost i potrebu za vrhunskom podaničkom vjernošću, a zatim ovako preriče Božje zapovijedi u univerzalni govor:

1. Nikakvoj zemaljskoj stvarnosti ne iskazuj vrhunsku lojalnost - Do not give ultimate loyalty to any earthly reality.
2. Ne zlorabi moć religije da bi drugima škodio - Do not use the power of religion to harm others.
3. Ne postupaj prezirno prema vremenu određenom za odmor - Do not treat with contempt the times set aside for rest.
4. Ne zlostavljaj članove obitelji - Do not treat with contempt members of the family.
5. Ne nanosi nasilje ljudskoj braći i sestrama - Do not do violence against fellow humans.
6. Ne krši obvezu koja izlazi iz seksualne ljubavi - Do not violate the commitment of sexual love.
7. Ne prisvajaj sebi život ni dobra drugih - Do not claim the life or goods of others.
8. Ne nanosi štetu drugima zlorabom ljudskog govora - Do not damage others through misuse of human speech.
9. i 10. Ne žudi požudno za životom ili dobrima drugih - Do not lust after the life or goods of others.

Univerzalne etičke vrijednosti nalaže i Kur'an. Temelji na vjeri u Boga jedinoga koji je Stvoritelj svijeta i pravedni sudac svih ljudi, a čovjek je Božji sluga i zastupnik na zemlji (*halifa* - Kur'an 2,30; 7,74; 38, 26). Ljudski život, pomaganje bespomoćnih, privatno vlasništvo, disciplina na području seksualnosti, istinitost u govoru - to su vrijednosti koje muslimanima nalaže njihova vjernačka savjest. Vjerujem da će se muslimanski sudionici ovog okruglog stola uključiti u naše zajedničko razmišljanje o ovome.

Oni među nama koji su aktivno uključeni u međureligijski dijalog i religijsko doprinošenje miru u svijetu znaju za Deklaraciju o univerzalnoj etici koja je predložena na Svjetskom parlamentu religija u Chicagu 1993. god. Ona predlaže da se iz svjetskih religija preuzmu univerzalne etičke vrijednosti te učine podlogom za svjetsku etiku. Ta etika (*global ethics, Weltethos*) temeljit će se na humanom postupanju sa svakim čovjekom, kulturi nenasilja, poštivanju živih bića, življenju u istini, partnerstvu muškaraca i žena, iskrenom unutarnjem obraćenju. Deklaracija se poziva na načelo pozitivne reciprocnosti ili tzv. zlatno pravilo: postupajmo prema drugima i drugačijima onako kako želimo da oni prema nama postupe kad se nademo u nevolji i potrebi. Projektom svjetske etike bavi se intenzivno Hans Küng sa svojim suradnicima u Fondaciji *Weltethos* na univerzitetu u Tübingenu.

Kofi Annan u svom predavanju 12. 12. 2003. u Tübingenu istaknuo je da posebno trebamo univerzalne vrijednosti u vremenu globalizacije: "Globalizacija nas je još više približila u smislu da smo svi pogodeni akcijama jedni drugih, ali ne u smislu da svi imamo udjela na istim blagodatima i nevoljama. Naprotiv, dopustili smo joj da nas još više razdvoji, da povećava razlike u bogatstvu i moći između pojedinih društava i unutar tih društava. To je ruglo od univerzalnih vrijednosti. Stoga nije čudno što su zauzvrat te vrijednosti došle pod udar u trenutku kada ih najviše trebamo... Vidjeli smo kakve razorne posljedice partikularističkih sistema vrijednosti mogu imati: etničko čišćenje, genocid, terorizam, širenje straha, mržnja i diskriminacija. Stoga je vrijeme da ponovno učvršćujemo naše univerzalne vrijednosti." U nastavku usprotivio se osuđivanju pojedine religije ili etičkog sustava zbog moralnih posrtaja nekih njihovih sljedbenika. Zatim je nastavio: "Vrijednosti ne postoje da bi služile filozofima i teolozima, nego da ljudima pomažu živjeti i organizirati vlastita društva. Stoga nam na međunarodnoj razini trebaju mehanizmi suradnje koji su dovoljno snažni da inzistiraju na univerzalnim vrijednostima, ali i dovoljno fleksibilni da ljudima pomažu ostvarivati te vrijednosti na način da ih mogu primjenjivati na svoje specifične okolnosti." On je s profesorom Künгом čvrsto uvjeren da postoje univerzalne vrijednosti, ali one nisu same po sebi razumljive nego ih trebamo brižljivo promišljati, braniti i jačati. Nadam se da je i ovaj naš susret u multireligijskom i multikulturnom Sarajevu jedna etapa u tom promišljanju, branjenju i produbljivanju.

Prijedlog za diskusiju:

- Možemo li mi *različiti* poštivati univerzalne etičke vrijednosti, iako (još) ne postoji *jedan kodeks* takvih vrijednosti?
- Šanse religijskih zajednica u BiH da pridonose zajedničkom dobru i napast da služe prvenstveno interesima vlastite religijske i etničke skupine?

Izbor iz literature kojom se autor služi (osim već spomenutih knjiga):

M. ASAD, *Poruka Kur'ana*, El Kalem, Sarajevo 2004.

V. BLAŽEVIĆ (prir.), *Ljudska prava i Katolička crkva*, Pravni centar, Sarajevo 2000.

W. P. BROWN (ed.), *The Ten Commandments. The Reciprocity of Faithfulness*, Louisville, Westminster John Knox 2004.

SCH. BEN-CHORIN, *Die Tafeln des Bundes*, J. C. B. Mohr, Tübingen 1979.

Rabin KOTEL DA-DADON, *Židovstvo. Život, teologija i filozofija*, Profil, Zagreb 2004.

D. HOLLEBNACH, *The Common Good and Christian Ethics*, Cambridge University Press 2002.

D. HOLLENBACH, *The Global Face of Public Faith. Politics, Human Rights, and Christian Ethics*, Georgetown University Press, Washington, D. C. 2003.

FR. - L. HOSSFELD, *Der Dekalog. Seine späten Fassungen, die originale Komposition und seine Vorstufen*, Universität Freiburg, Schweiz 1982.

H. KÜNG, *Weltethos für Weltpolitik und Weltwirtschaft*, Piper, München 2002.

H. KÜNG (ed.), *Dokumentation zum Weltethos*, Piper, München 2002.

H. KÜNG - D. SENGHAAS (ed.), *Friedenspolitik. Ethische Grundlagen internationaler Beziehungen*, Piper, München 2003.

V. RULAND, *Conscience across Borders. An Ethics of Global Rights and Religious Pluralism*, University of San Francisco 2002.

H. STIVAN, *Between Woman, Man and God. A New Interpretation of Ten Commandments*, Clark, London 2004.

C. VIGNA - S. ZANARDO (ed.), *La regola d'oro come etica universale*, Vita e Pensiero, Milano 2005.